

Det börjar med en elektriker som fortfarande vet hur man kopplar ett hus manuellt. En sådan som kan läsa kablar med händerna, inte bara med en digital ritning. En sådan som minns hur man gjorde innan systemen blev självgående. Det är en kunskap som håller på att bli lika sällsynt som den blir livsviktig. I vardagen märks det inte. Men när systemen faller, när skärmarna slocknar och manualerna ligger inlåsta i döda servrar, är det just den sortens kompetens som avgör om samhället fortsätter fungera eller stannar.

Genom hela den här essäserien återkommer samma vändpunkt: när strukturerna faller är det till slut människors manuella förmåga som bär. Sjuksköterskan som opererar vid stearinljus. Lantbrukaren som sköter djuren utan uppkopplad utrustning. Teknikern som reparerar en maskin utan reservdelskatalog. Det är den sista redundansen — den mänskliga — som träder fram när den tekniska och logistiska har försvunnit. Men den kompetensen byggs inte upp av sig själv. Den kräver att någon fortfarande lär ut och praktiserar den, i en tid då utbildningssystemet alltmer förutsätter digitala verktyg och centraliserad specialisering.

Avindustrialiseringen har gjort att praktisk, manuell yrkeskompetens minskat som andel av arbetskraften. Mekaniker, elektriker, agronomer med icke-digital kunskap — de som kan lösa problem utan att först behöva ladda ett system — har blivit färre. Samtidigt går den generation som besitter analog kompetens i pension. Det är de som minns hur man gjorde utan datorer, utan automatiserade flöden, utan digitala instruktioner. När de lämnar arbetslivet försvinner inte bara erfarenhet, utan en hel epistemologi: ett sätt att förstå världen genom händerna, inte genom skärmar.

Utbildningssystemets digitalisering förstärker detta. Nya generationer yrkesarbetare lär sig ofta genom digitala hjälpmedel, inte genom att skruva, felsöka och improvisera. Det är en logik som fungerar utmärkt i vardagen, men som blir skör när systemen faller. Den som alltid haft en manual i fickan saknar ofta den intuitiva förmågan att förstå hur något fungerar när manualen inte längre finns. Det är samma sårbarhet som i sjukvårdsseessen, där diagnostiken faller när maskinerna gör det — inte för att kompetensen saknas, utan för att den är formad av system som inte längre bär.

Hemvärnet och frivilligorganisationerna är i dag några av de få miljöer där den praktiska, decentraliserade kompetensen fortfarande lever. Där finns människor som kan reparera och improvisera, som löser problem därför att de måste — inte därför att ett system talar om hur. Det är en kunskap som inte är beroende av digitala verktyg, utan av erfarenhet och omdöme. Trots det har den länge hamnat vid sidan av den centraliserade krislogik som dominerar myndigheternas planering. Men när systemen faller är det just dessa människor som får samhället

att fortsätta röra sig, inte genom instruktioner uppifrån utan genom att de vet vad som behöver göras.

Regional kompetensflykt förstärker bilden. I vissa landsdelar — som Norrbotten i mat-essän — finns den fysiska kapaciteten för självförsörjning, men inte längre den lokala kompetensen. Gårdar som skulle kunna producera mat saknar människor som kan driva dem. Verkstäder som skulle kunna reparera maskiner saknar mekaniker. Det är en sorts tyst avfolkning av kunskap, lika mycket som av människor.

Det är därför kompetensförsörjning i orostider inte handlar om utbildning i traditionell mening, utan om att bevara och sprida manuell yrkeskompetens som en del av totalförsvaret. Det kräver mentorskapsprogram mellan generationer, där de som minns hur man gjorde utan digitala system för kunskapen vidare innan den försvinner. Det kräver att praktiska yrken inte betraktas som restposter i ett högteknologiskt samhälle, utan som fundament för dess motståndskraft. Och det kräver ett erkännande av att den mänskliga förmågan att improvisera — den som i sjukvårdssessän beskrevs som den sista redundansen — måste odlas aktivt, inte bara hoppas på.

För när den där elektrikern en dag står ensam i ett mörkt hus, med kablar som ingen längre vet hur man läser, då provas inte bara hans kompetens. Då provas ett samhälles förmåga att ha bevarat det som inte går att digitalisera: den kunskap som sitter i händerna, i erfarenheten, i den tysta förståelsen av hur saker fungerar när systemen inte gör det. Det är den kunskapen som avgör om ett samhälle klarar en kris — inte för att den är nostalgisk, utan för att den är verklig.

Källor

- MSB — msb.se (personalförsörjning inför höjd beredskap)
- Totalförsvarets plikt- och provningsverk — plikverket.se